

BEČKI KNJIŽEVNI DOGOVOR I CRNOGORSKI JEZIK

Dragiša Damjanović

In the first part of this paper the author attempts to show certain characteristics of theoretical grounds of the Vienna Literary Agreement which should provide certain possibilities for further theorising on the consequences of the mentioned Agreement. This paper provides a detailed historical overview of the position of the Montenegrin language in the consequences of ideological structure of an Ideological Language.

Kako napisati uvodnu riječ o istorijskom događaju koji ideološki sa stanovišta današnjice predstavlja: za jedne sveto slovo za kojim se poseže u stvaranje hegemonijski ustrojene svijesti i prostornog djelovanja svijeta, dok za druge sistemsko poništenje identiteta. Svaki ritual otpočinjanja¹, jeste ritual tvorenja diskursa koji bez moći, nemajući osnov stvara moć kroz ritualitet, ritual otpočinjanja za koji nije potrebna hrabrost već moć koja se crpi iz ideologije. Bečki *Književni dogovor* je ritual otpočinjanja procesa svrstavanja svijesti o *jednom* jeziku, svrstavanja jezika u *istost*, koji uprkos političkim prilikama ne zadobija odmah značenjsku moć, već kako to tvrdi Aleksandar Belić na

¹ Fuko, Mišel, *Poredak diskursa*, Karpos, Beograd, 2007, 6.

početku samo kao idejni program koji je sebi krčio put do polovine XIX vijeka, tj. dok nije bio primljen u glavnim linijama.² Za tvrdnju vezanosti ideologije i nauke opravdanje se svodi na odveć naslućenu sentencu Luisa Altusera koja zahtijevajući odvajanje nauke od ideologije³, slovi da je u pređašnjim (ratnim) vremenima nauka snagu (moć) crpila iz ideologije⁴. Ideološki preduslov za stvaranje istosti, se sprovodi sa karakternom upotrebom logičkog principa identiteta, krajnje paradoksalno da ideološka primjena principa identiteta kao krajnje posljedice u jeziku naših prostora ima poništenje i svođenje množtenosti identiteta pod sistem. Zbog pogodnosti Altuserove kovanice *ideološki jezik*⁵, u ovom radu će se naći upotreba iste, ali bez namjere da se analiza naslanja na njegov teorijski okvir. Odmah na početku, kao teorijski osnov ponudimo odgovor na pitanja koja su evidentna, u naučnim okvirima koji se tiču jezika. Kako je moguća standardizacija pojedinih identitetskih jezika na prostorima Južnih Slovena? Moguća je, jer nasljednici staroslovenskog jezičkog sistema, ne samo identitetom već i zasebnim osobenostima, nijesu pojedinačni podsistemi starog jezičkog sistema, već posjeduju karakteristike i pojedinosti tog sistema. Zbog radikalnog⁶ odbacivanja totalitarnih osnova⁷, takav jedan proces sa ontološkog stanovišta je moguć u slavistici, dok

² Belić, Aleksandar, *Vuk i Daničić*, Prosveta, Beograd, 1947, 45.

³ „Altuserovo oštro odvajanje ideologije od znanosti“ (Vranicki, Predrag: *Filozofija historije III*, Golden marketing, Zagreb, 2003, 432)

⁴ Vidi: Althusser, Louis, *For Marx*, Verso, London, 2005.

⁵ *Ibid*, 244.

⁶ (Lat.) Radix: korijen

⁷ Levinas tvdi da svako podvođenje pod jednost, se sprovodi principom identiteta i da se kroz logiku jednog, stvaraju totaliteti, što na koncu može opravdati Aušvic (Vidi: Levinas, Emanuel, *Totalitet i beskonačnost*, Jasen, Beograd, 2006)

je ustrojstvo germanskih jezika onemogućen za takvo jedno raslojavanje, zbog drugačijeg ontološkog ustrojavanja, ustrojavanja po sistemu ideološkog (apsolutističkog) totaliteta⁸. Kako u slavistici jezik ima teološko-ontološku raznolikost i kako ne treba zanemariti te raznolikosti, postupak standardizacije posve zadobija značenjski karakter i smislenost u mnogostrukosti strukturalnog diferenciranja. Vukovo jedinstvo *jezika u knjigama*⁹ je totalitarni postupak svođenja kulturnih osnovanosti u neosnovanost jednoga imaginarnog naroda i jednog imaginarnog jezika, koji se prvenstveno nalazi u tekstu bečkog *Književnog dogovora* kao neodređen neimenovan narod i jezik. Dokaz da se radi o ideološko-totalitarnom postupku se vidi i u tome da ovaj projekat „ujezikoslovljavanja“ mnoštvenosti u jedinstvu, se odnosi na veći broj naroda nego li se to smatra. Naime ovaj projekat treba zahvatiti govornike na prostorima: Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Makedonije, dijelom i govornike *pokvarenog srpskog*¹⁰ Bugarske identitetske skupine. Takva tendencija je moramo priznati hrabra i neminovno ima oblik ideoloških osnova germanskih i anglosaksonskih totalitarnih okupacionih zajedničarenja i težnji poništenja identiteta. Radi jasnoće predočimo sljedeće: naime germanski jezici svoje dalje raslojavanje kroz standardizaciju pojedinačnih jezika ne doživljavaju zbog ontološkog *grunda* koji je metafizički određen u jedinstvu, ali postoje i političko-istorijski razlozi. Anglosaksonski jezički sistem ne doživljava dalje umnožavanje

⁸ Hajdegerova tvrdnja da je „jezik kuća bića“ stvara germanski jezički totalitet. (Vidi: Heidegger, Martin, „Letter on Humanism“ u: D. F. Krell (prir.), *Basic Writings*, Routledge, London, 1978, p217)

⁹ Simić, Radoje; Ostojić, Branislav, *Osnovi fonologije srpskohrvatskoga književnog jezika*, NIO Univerzitetska riječ, Nikšić, 1989, 101.

¹⁰ Stanojević, Dragiša, „O ljepoti i budućnosti srpskoga jezika“, *Glas Crnogorca*, br. 14, Cetinje, 1898, 2.

jer je posve karakterizovan pragmatizmom kao zvaničnim filozofskim ustrojstvom, pa ukoliko dalje raslojavanje u standardizaciji ne donosi znanje koje ima vrijednosni karakter u kapitalu, on nema naučni značaj; pored toga postoje i ekonomsko-politička tendencija totalitarne nadmoći u tehnološkom postupku.

Postavljajući osnovne misaone postupke na pripadajuće pozicije, otvaraju se putevi detaljnije analize pojedinosti kojih se tiče položaj jezika koji ima dugo trajanje ali formalno kratku istoriju. Zbog kvantitativnih određivača jezičkih sistema, tek otklonom od ideoloških ustrojstava, koji dolazi kasno i kretanje mu se opisuje kao sporo, može se bez bojazni govoriti o jasnom prepoznavanju crnogorskog jezika na jezičkim kartama svijeta.

Istorijsko-političke prilike prije nastanka bečkog Književnog dogovora

Kao prikaz istorijskih prilika koje su hronološki prethodile Književnom dogovoru se u literaturi često vrši kratak istorijski prikaz dešavanja na Starom kontinentu sredinom XIX vijeka, i kao polazište se često postavlja 1848. godina. Kako su evidentna buđenja nacionalne svijesti u raznim narodnostima cijele Evrope, smjena monarhijskih uređenja u Francuskoj, buđenje nacionalne svijesti germanskih naroda i njihove pojedinačnosti, budi se i revolucionarna svijest jugoslovenskih naroda. Narodi jugoslovenski učestvuju u pobuni protiv Mađara, učestvuju u bunama i u građanskom ratu. Jugoslovenski pokret se karakterizuje kroz revoluciju koja zahvata i Beč i Prag i Peštu. „Feudalizam je uklonjen zauvijek sa evropske pozornice.“¹¹

Crna Gora i njen narod biva takođe učesnik pokreta koji zahvata naše prostore, ali sa dodatnim preokupacijama svojim političkim i ekonomskim problemima toga vremena. Podsjetimo

¹¹ Simić, Radoje; Ostojić, Branislav, *Osnovi fonologije srpskohrvatskoga književnog jezika*, NIO Univerzitetska riječ, Nikšić, 1989, 95.

da godinu prije revolucije 1848. godine Petar II Petrović Njegoš objavljuje *Gorski vijenac* gdje je evidentno opisana volja njegovog naroda da se bori za slobodu svoju. Petar II Petrović Njegoš odbija ponudu Kneza Srbije, 1848. godine za ujedinjenje Srba, Hrvata i Bugara, sa odgovorom da se prvo Srbi trebaju ujediniti. Bečki *Književni dogovor* je nastao 1850. godine i to bez crnogorskog potpisnika, bez imenovanja crnogorskog kao jezika, a kamo li kao dijalekta. Radi jasnoće predočimo šta se sve previđa i zaboravlja do jedne godine dana prije smrti Petra II Petrovića Njegoša: 1834. god. Njegoš objavljuje djelo *Pustinjak cetinjski*, 1836. god. *Azbuku*, 1838. god. *Gramatiku*, 1845. god. *Luču mikrokozma*, 1847. god. *Gorski vijenac* itd. Posmatrajući sve iznešene fakte, bez ideoloških boja, bez svakojakih istorijskih grešaka politike tog doba, jedno je neminovno: identitet postoji i on je neosporan jer odgovor Njegoša tadašnjem Knezu srpskom, ne bi bio formulisan u vidu čekanja da se prvo Srbi ujedine. Postojanje identitetske svijesti je još jača i prisutnija poslije 1951. godine, kada na vlast dolazi knjaz Danilo Petrović. Kako je cjelokupna težnja i snaga tadašnjih političkih procesa bila usmjerena na utvrđivanje granice sa Otomanskim carstvom na koje se čekalo punih deset godina. Kada ideološka stremljenja se opet usmjere ka ujedinjenju Crne Gore i Srbije, volja naroda je više nego evidentna na kraju vladavine knjaza Danila. Nemogućnost za institucionalno ostvarivanje našeg jezika toga vremena se vidi u prepiskama knjaza Danila sa Stefanom Markovićem, gdje Knjaz traži od srpskog vladara da primi dva crnogorska mladića na školovanje. Takođe se vidi iscrpljenost Crne Gore zbog nepostojanja trgovine, pa se u pogodbi koju iznosi Porta Otomanskog carstva, takođe može steći slika da Crna Gora nije imala školske institucije gdje bi mogla institucionalno potvrditi svoju jezičku osobenost. Projekat ujedinjenja administracija kod crnogorskih vladara pamti kroz početak prepiske knjaza Danila sa Ilijom Garašanićem 1853. godine.

Pored svega iznesenog, istorijski je evidentno da se tadašnja panslovenska¹² filozofski ustrojena misao pronijela i do naših prostora. Uvidjevši strahovanje Beča od ujedinjenja Južnih Slovena, narodnosti uviđaju značaj ujedinjenja. Kako se svako ujedinjenje sprovodi kroz institucionalne okvire, jezik postaje okosnica ujedinjavanja naroda južnoslovenskih.

Takve prilike vladaju u periodu nastanka bečkog *Književnog dogovora* i mora se imati u vidu da s obzirom na da je Crna Gora tih godina mladiće slala na školovanje u Srbiju, ona sa sigurnošću nije imala preduslov da se školovanje odvija na južnom narječju, već kako su to institucije tadašnjih kulturnih centara Srbije propisivale.

Doprinos iliraca u stvaranju ideološkog jezika (jezika jedinstva)

Ilirski pokret svoj začetak prepoznaje ne samo kao jezički, književni pokret, već i kao politički program koji propisuje jedinstvo. Istorijski udžbenici navode da je za pogodnu atmosferu za ostvarivanje ilirskog pokreta i njegovo usmjeravanje ka jedinstvu jezičkom djelimično odgovoran veliki broj pripadnika srpske nacionalnosti, koji se u opisanom periodu u Hrvatskoj nalazi na društvenim položajima sa kojih se može vršiti značajan uticaj kroz formiranje svijesti o jedinstvu. Jugoslovenski pokret i njegovu ideologiju nesumnjivo dijele ilirci, *kako u društvenim i kulturnim okolnostima tako i u jeziku*¹³. Istorijsko-političke prilike koje dijele Hrvati i Srbi, su bile pogodne za stvaranje ideje južnoslovenskog jedinstva, ilirci slove kao dokaz o dvosmjernosti tih tendencija.

¹² Vidi: Zenjkovski, Vasilij V., *Istorija ruske filozofije*, CID, Beograd, 2002.

¹³ Simić, Radoje; Ostojić, Branislav, *Osnovi fonologije srpskohrvatskoga književnog jezika*, NIO Univerzitetska riječ, Nikšić, 1989, 95.

Ilirski pokret je stvoren pod pretpostavkom da Južni Sloveni vode porijeklo od Ilira, i pisanje samog programa se sprovodilo u ime ujedinjenja svih Ilira. Ilirski pokret nastaje pod snažnim uticajem slovačkog prevodioca Jana Kolara i njegovim tumačenjem panslovizma. Dolazi do sinonimizacije jugoslovenstva i ilirizma, jer su prema Kolaru svi slovenski narodi jedan narod koji govori sa četiri narječja: ruskim, češkim, poljskim i ilirskim (jugoslovenskim). U Hrvata koncipiranje ove ideje se ostvaruje kroz *Gramatiku ilirskog jezika* Alojzije Brlića izdate 1833. godine. Brlić u pomenutoj *Gramatici* iznosi svoje ideološke stavove kroz poređenje nejedinstvenog jezika Južnih Slovena sa jedinstvenim jezicima u Engleskoj, Francuskoj, Njemačkoj, gdje uprkos različitosti u vjeri i običajima se piše i govori jedan jezik. Brlić nadalje zaključuje da je *pars minor* taj dio koji gubi¹⁴. Ovdje se postavljaju naznake za principijalno ustrojenje pokreta, koje se ogleda u: spremnosti da se zanemare običajne razlike, spremnosti da se zanemare vjerske razlike, spremnosti da se formira jezičko jedinstvo koje mora podrazumijevati određena žrtvovanja. Glavni postupak kojim se jezičko jedinstvo oblikuje u iliraca je kompromis. Kako je Hrvatska karakterizovana i štokavskim i kajkavskim i čakavskim oblikom govora, spona jezička sa Crnom Gorom, Srbijom, Bosnom i Hercegovinom se ostvaruje kroz štokavštinu, stoga *štokavština* (postaje) *jedino rješenje za Hrvate*.¹⁵ Nasuprot ideološkim poimanjima iliraca *in generale* Pavao Vitezović, koristeći se osnovama ilirizma, stvara pankroatizam¹⁶ pa ipak se Vitezović uzima za *prvog pisca*

¹⁴ Simić, Radoje; Ostojić, Branislav, *Osnovi fonologije srpskohrvatskoga književnog jezika*, NIO Univerzitetska riječ, Nikšić, 1989, 97.

¹⁵ Jonke, Ljudevit, *Hrvatski književni jezik u XIX i XX stoljeću*, Matica hrvatska, Zagreb, 1971, 99.

¹⁶ Vidi: Jurišić, Gabrijel, „Pavao Vitezović kao latinist“ u *Senjski zbornik*, Vol. 22, No. 1, prosinac 1995, 207.

koji je dao ideju o dijalektski jedinstvenom književnom jeziku, koji bi po njemu imao biti štokavski¹⁷. Vitezović je prethodnik Ljudevita Gaja koji i kao rođeni kajkavac, takođe zagovara jedinstvo u *jedinstvenom književnom jeziku*¹⁸. Projekat ujedinjavanja je bio dvosmjerno orijentisan i to se često gubi iz vida, jer se govorilo o ujedinjavanju tri različita oblika govora unutar Hrvatske, tj. uzimanje štokavštine kao osnova ali i zadržavanje onih kajkavskih i čakavskih oblika koji su pak pravilniji ili obiluju svojim značajem; upravo zbog uzimanja štokavštine kao osnovnog oblika za jezičko jedinstvo, uviđa se projektovanje jedinstva ka spoljašnjim jezičkim sistemima. *Reći da je bila nacionalna ideja značilo bi pojam hrvatstva poistovjetiti sa užim kajkavskim horvatizmom*¹⁹, stoga se uviđa da kajkavski Zagreb kompromisno prinosi žrtvu u cilju stvaranja jezičkog jedinstva. Ilirci su pokretači, protagonisti jedinstva u knjigama kao i ideje jugoslovenstva koja sada postaje izvjesnija nego ikad.

Dubrovnik će postati mjesto jezičkog opravdavanja kao i temelj za jezičko jedinstvo, Dubrovnik kao kulturni centar XVI vijeka, postaje čuvar velikog broja srednjovjekovnih književnih tvorevina, kao nesporno svjedočanstvo nekadašnjih spona sa kulturnim centrima Italije²⁰. *Uticao je štokavske dubrovačke književnosti*²¹ je neosporan i snažan u dešavanjima i projektovanjima novih jezičkih poredaka. Jezička paradigma je postavljena

¹⁷ Stevanović, Mihailo, *Savremeni srpskohrvatski jezik I*, Naučna knjiga, Beograd, 1991, 25.

¹⁸ Šidak, Jaroslav, „Južnoslavenska ideja u ilirskom pokretu“, u *Jugoslavenski istorijski časopis* 3. Beograd, 1963, 38.

¹⁹ Simić, Radoje; Ostojić, Branislav, *Osnovi fonologije srpskohrvatskoga književnog jezika*, NIO Univerzitetska riječ, Nikšić, 1989, 378.

²⁰ Stevanović, Mihailo, *Savremeni srpskohrvatski jezik I*, Naučna knjiga, Beograd, 1991, 21.

²¹ *Ibid*, 25.

od strane Hrvata, načinjena je žrtva, stvaraju se odlične prilike za stvaranje ideološkog jezika. Hrvatske tendencija je usmjerenka ka kompromisu uvidjevši da je spona jezičkog jedinstva rasprostranjena, Hercegovinom, Crnom Gorom i Dubrovnikom; te se i u narječju prave ustupci, opet ugledajući se na dubrovački govor, koji je ijekavski, ubrzo na *jezičkom planu žrtva se ipak pretvorila u pravi gubitak*.²²

Različiti pristupi pravopisu

Zajednička ideološka polazišta iliraca i tvoraca Književnog dogovora nije posve dijelila mišljenje oko načina formiranja pravopisa, kao i njegovu formalizaciju. Ilirski pravopis za razliku od Vukovog fonološki ustrojenog pravopisa je nešto drugačiji, u osnovama posve drugačiji. Prvi ilirci suprotstavljaju vukovsko-adelungovskom fonološkom principu opisanog kao: *Piši kao što govoriš, a čitaj kao što pišeš* morfološki princip formiranja vezivnog tkiva govora i pisanja. Među ilircima najjače se ističe Vjekoslav Babukić sa svojim ujedinjujućim principom koji je u osnovi morfološki i opisan je kao: *govori za uši, piši za oči*.²³ Kako je metodološka razlika u samim načelima evidentna, i kako se vukovci nastoje voditi disjunktivnim metodom, od samog zastupanja jednog narječja pa do formiranja samih pravopisnih osnova, tako se konjunktivna metoda pokazuje za stvaranje *ideološkog jezika* nepovoljna. Istini za volju ovdje se nalazi svako opravdanje sa današnje tačke gledišta za govor o *Vukovom lingvicidu*. Vratimo se razlikama u metodologiji koja je evidentna u stvaranju jedinstva u jeziku ideologije istosti. Ilirci u pristupanju samom pisanju pravopisa su za poštovanje

²² *Ibid*, 337.

²³ Vidi: Babukić, Vjekoslav, *Osnova slovnice slavjanske narečja ilirskoga*, Institut za hrvatski jezik, Zagreb, 2013.

pomenuta dva principa, pa dodijelimo im jednoznačna imena koja terminologija poznaje: govor po ilircima treba biti oblikovan po principu *blagoglasja*, te za sam glas biti prijemčiv i izvodljiv u činu govorenja; pisanje (uslovljenošću) govornog akta, treba biti morfološki ispoštovan. Ovakav pravopis je za Vuka S. Karadžića bio prihvatljiv samo u par primjera, mada svaki nefonetski pravopis za njega nije bio prihvatljiv. Ilirci takođe za razliku od Vuka zagovaraju u pisanju poštovanje etimologije tamo gdje olakšava sporazumijevanje, što je u pisanju ostavilo traga samo u određenim oblicima. Pravopis ujedinjenja je *ortoepski*, i uprkos oblikovanju iz samog govora do oblikovanja sistema jezika i dalje predstavlja toliko udaljenje od samog govora jer propisuje pravogovor samo sa jednim principom, principom identiteta. Podsjetimo ideološki jezik, nesumnjivo svojom primjenom principa identiteta uobličava isključenje drugosti i mogućnost dubletnog uobličavanja jezika. Kako je govor ono nevidljivo i snaga nevidljive veze je u svijesti ondašnjih autoriteta mišljenja snažnija²⁴ ta snaga se nastoji prevesti i u metodološke postupke *jedinstva u knjigama*. Oспорiti ilirski uticaj na Vukov pravopis je nemoguće jer nam primjeri riječi koje sadržavaju slovnu skupinu: <ds>²⁵, <dš>, <ts>²⁶, <tš>, svjedoče očuvanje ortografskog plana, iako u govoru dolazi do *fuzije*²⁷.

Danas kada se više ne može smatrati ideja jezičkog jedinstva isključivo kao *direktni napad na nacionalne i vjerske svetinje*²⁸

²⁴ Podsjetimo još i Heraklit u 47. fragmentu kaže: *Nevidljiva veza je jača od vidljive*.

²⁵ Primjeri: ljudski, bradski, gospodski.

²⁶ Primjeri: mitski, estetski.

²⁷ Subotić, Ljiljana et al., *Fonetika i fonologija: ortoepska i ortografska norma standardnog srpskog jezika*, Filozofski fakultet Novi Sad, Novi Sad, 2012, 79.

²⁸ Simić, Radoje; Ostojić, Branislav, *Osnovi fonologije srpskohrvatskoga književnog jezika*, NIO Univerzitetska riječ, Nikšić, 1989, 102.

je neosporno preispitivanje i otklon posljedica imenovanje tog jedinstvenog jezika kao srpskog jezika. Prvi Vukov susret sa tzv. *ahavskim h* na kraju riječi u genitivu množine, se ostvaruje upravo u susretu Vuka sa govornicima u Crnoj Gori. Iako je taj oblik i sam prvi Vuk primijetio i zapisao, nadalje zagovarao izbacivanje iz upotrebe, posebno u odrednicama Književnog dogovora, nijedna škola u Crnoj Gori nije zagovarala suprotan stav, tačnije nijesu ni formirane škole koje bi zauzele suprotan stav. Za razliku u Hrvata se formira *Zagrebačka škola* sa Adolfom Veber-Tkalčevićem na čelu, pa iako samo epizodno i *Riječka škola* sa Franjom Kurelcom na čelu, kao odgovor na treću odrednicu bečkog *Književnog dogovora*²⁹. U Crnogoraca za neprihvatanje ove odrednice Dogovora se mogu uzeti pozna Njegoševa djela, ali i pisma njegovog nasljednika, što i ne čudi jer *iako su ove odluke donesene od skupa nesumnjivo autoritativnih i za to kvalifikovanih ličnosti, one za nekoliko decenija nisu prihvaćene*.³⁰ Nadalje se može polemisati da li su popisnici samog Dogovora, najkvalifikovanije ličnosti tog vremena za donošenje jedne tako važne odluke o poništenju najmanje pet jezičkih identiteta.

Motivi stvaranja ideološkog jezika

Naslovljenost samog jezika je motivom i određen. Ideološki motiv je uvijek u pozadini stvaranja ideološkog jezika, ali postoje i brojni teoretičari koji nude određena razrješenja za pitanje motiva ujedinjenja u jedan jedinstveni jezik. Često se može naći objašnjenje da je stvaranje jedinstvenog jezika na prostorima našim, naloženo od strane tadašnjih velikih sila iz praktičnih

²⁹ Stevanović, Mihailo, *Savremeni srpskohrvatski jezik I*, Naučna knjiga, Beograd, 1991, 61.

³⁰ *Ibid.*, 61.

razloga. Kada teoretičari ovo objašnjenje iznose onda se ono često veže za ime Franja Miklošića, i njegovo djelovanje i saradnju sa tadašnjim centrima Austrougarskog carstva. Cilj tadašnjeg Beča je bio usmjeriti neprijateljske snage i njihovo djelovanje prema mađarskoj torturi, kako bi se smanjilo neprijateljsko raspoloženje usmjereno ka germanskoj dominaciji. Takođe se može naći tumačenje koje posljedice vidi u neospornom uticaju Jerneja Kopitara na Vuka. Vuk je mnogo naučio od J. Kopitara, *bez obzira što je Kopitar sve ovo činio ne samo iz ljubavi prema nauci i književnosti, već očigledno, i kao čovjek u službi Austrije*.³¹ Najprihvatljivija ideja koja je naveliko promovisana posebno u knjigama objavljivanim za postojanje Jugoslavije, jeste težnja narodnog ujedinjenja Južnih Slovena, kako bi revolucionarno djelovanje tog vremena izrodilo ujedinjenje u jednu narodnost. Zbog problematičnosti nacionalnog imenovanja tog jezika, u samom Dogovoru se ne određuje ime tog jednog naroda i jednog jezika, zbog nacionalne problematike imenovanje se izbjegava. Iako je ovaj projekat trebalo da se odnosi idejno i na Slovence neminovno je da se jezičko ujedinjenje u tom smjeru nije dogodilo. Krajnje je karakteristično da iako se status srpskog jezika sa jedne strane tretirao potpuno ravnopravnim sa hrvatskim sa druge strane, govori o nekom integralnom jedinstvu, i da se pojašnjava jezička cjelovitost kroz ravnopravnost. Cilj iliraca je metodološki istog usmjerenja kao i metodološko usmjerenje jezičke struje koja proizilazi iz Književnog dogovora. Jasno je da ideologija koja je osnovanost za stvaranje, ima u ideološkom jezikutvorenju. Nastanak ideološkog jezika je uvijek motivisan stvaranjem diskursa, koji treba da omogući nastanak i djelovanje nekog događaja³², ali tome prethodi zatvaranje

³¹ *Ibid.*, 39.

³² Vidi: Fuko, Mišel, *Arheologija znanja*, Plato i IK ZS Sremski Karlovci, Novi Sad, 1998. (Ne postoji jednoznačno određenje pojma diskursa, ali se ovaj

u okviru ideologizacije jezika. Ideološko stvaranje *jednog naroda*, iako samo u nagovještaju tih godina, ima za posljedice stvaranje ideološkog jezika. Ideja jedinstva *per se* i kod iliraca i kod tvoraca bečkog *Književnog dogovora*³³, ima idejno jačanje svijesti o jedinstvu, i o moći koju takva ideja zadobija. Pored toga transfekcija (μετεμ) sa nacionalnog plana na narodni plan djelovanja, oblikovanja, uokvirivanja svijesti na našim prostorima je morala ili poništiti identitete ili stvoriti novi identitet. Poništenje raznovrsnosti identiteta je sprovedeno samim Dogovorom, ali stvaranje novog ideološkog identiteta dolazi kasnije i ima istorijski dokument za formiranje novog ideološkog jezika. Motivi su isti ali su im polazišne tačke posve drugačije, tako ilirci imaju polazište i u kulturi i u književnoj istoriji i ona se usmjeravaju ka ujedinjenju; njihova primarna idejna rješenja nijesu bila usmjerena ka poništavanju raznolikosti narječja. Vukovska ideologija je imala polazišne tačke ujedinjenje po svaku cijenu, pa čak iako jezik treba da pretrpi uopštavanje. Zaključimo za stvaranje novog jedinstvenog naroda, je prethodno potrebno novo jezičko jedinstvo, centar jedinstva je jezik i on vještački postavljen postaje sistem koji vrši teror nad govorom, poništava ga i nastoji svaki *uzus*³⁴ predstaviti kao *kvarenje jezika*³⁵.

Integralno jedinstvo Slovena, ili bolje reći *mit o integralnom slovenstvu*³⁶ u samim osnovama nije integralan, jer ne

pojam širi i umnožava. Fuko ističe bitnost diskursa za razmatranje moći i političkog djelovanja, kao i uticaj istih na čovjeka i nauku.)

³³ Mada ilirci čine značajan broj potpisnika istog dokumenta.

³⁴ Silić, Josip, *Crnogorski jezik: naučno-metodološke osnove standardizacije crnogorskoga jezika*, Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore, Podgorica, 2010, 9.

³⁵ Simić, Radoje; Ostojić, Branislav, *Osnovi fonologije srpskohrvatskoga književnog jezika*, NIO Univerzitetska riječ, Nikšić, 1989, 99.

³⁶ Vukomanović, Slavko, *Jezik, društvo, nacija*, Jugoslovenska revija, Beograd, 1987, 122.

podrazumijeva cjelovitost, imenovajući ga kao integralni projekat, on postaje totalitarno obojen. Jedinstvo se može, i mora sprovesti u neasimilaciji, ili naturalizaciji različitosti, ono se ostvaruje kroz otvaranje ka drugosti. Nazvati takav idejni postupak mitom, opravdava se kroz već poznatu formulu produktivnosti ideologije, koja stvara mitove koji treba da stvore uokviren svjetonazor kroz taj mit. Demitologizacija je postupak koji se sporo i teško odvija, jer mit svoj značaj zadobija svojim trajanjem, i naučno važenje oblikuje umnožavanjem diskursa koji treba da formiraju mnjenje prirodnog prihvatanja.

Vukovo istupanje iz principa *folklorne čistoće* u suštu suprotnost, tj. homogenost jezika, stvarajući jezički princip *opšte pravilnosti*³⁷ je dokaz njegove neodlučnosti da opiše jezik iz govora do sistema. Vuk se odlučuje za posve jednostavniji i lakši postupak, stvara opšti jezik na temeljima jednog jezika i postupkom pojednostavljivanja jezik tog razdoblja ruši kontinuitet razvoja svih različitih jezičkih sistema ovih prostora.

Glavne odrednice Književnog dogovora iz 1850. god.

Prva odrednica Književnog dogovora se odnosi na odabir jednog narječja koje bi trebalo da postane *jedan jezik* kojim će govoriti *jedan narod*. Potpisnici Dogovora nalaze za shodno da opravdaju odabir jednog narječja, kroz invalidnost miješanja narječja i neprirodnost stvaranja novog. Ovdje se nazire poštovanje već postojećih narječja kao i postavljanje njihovog fundamentalnog postojanja kao neupitnog. Ovu prvu odrednicu možemo uzeti, uprkos njenoj ideološkoj funkciji, kao priznavanje postojanja svakog jezika ponaosob: srpskog, hrvatskog, crnogorskog, bosanskog itd. Vuk ne pravi grešku nazivajući druge

³⁷ Simić, Radoje; Ostojić, Branislav, *Osnovi fonologije srpskohrvatskoga književnog jezika*, NIO Univerzitetska riječ, Nikšić, 1989, 99.

jezike narječjima kako to tvrdi Petar Milosavljević³⁸, jer da su druga narječja različiti izgovori istog jezika, onda ne bi bilo potrebno vršiti proces eliminacije, nego bi se ti načini izgovora mogli objediniti u sistem; stoga bi bečki *Književni dogovor* bio bespotreban. Štokavski govor se uzima kao osnova ujedinjavanja, samo nadalje treba odrediti koje bi to narječje bilo pogodno za ujedinjenje u knjigama. U drugoj odrednici se finalizuje izbor između zapadnog (ikavskog), istočnog (ekavskog), i južnog (ijekavskog) narječja. Crnogorski jezik je jezik koji ima dijelom strukturalni element koji dijeli sa jezicima drugih zemljama. Štokavski sistem nije sistem koji objedinjuje jezik u jedan sistem, naprotiv, svakome jeziku štokavskog sistema *osnovicu čini odgovarajući organski govor (uzus) štokavskoga sistema i po tome se oni uzajamno razlikuju*³⁹. Nadalje u opravdanjima za uzimanje južnog narječja, pored bogate dubrovačke književnosti pisane na pomenutom narječju, nalazi se i da su *gotovo sve narodne pjesme u njemu spjevane*⁴⁰, ali je i ta poezija denacionalizovana, pa se prećutalo *da je ona – crnogorska epska poezija!*⁴¹

Kako je i opisano u drugoj odrednici Dogovora, takav način govora je najbliži starom govoru, što potvrđuje istorijsko trajanje i čuvanje crnogorskog govora kroz vjekove. Nadalje se propisuje pravila upotrebe ijekavice, koja su za tadašnje govornike sa prostora Crne Gore bila izlišna, jer su predstavljala pojašnjenje drugim govornicima. Dokaz za to je i prevod *Gorskog vijenca* na

³⁸ Milosavljević, Petar: *Uvod u srbistiku*, Beograd, Trebnik, 2003, 177-186.

³⁹ Perović, Milenko predgovor za: Čirgić, Adnan, *Crnogorski jezik u prošlosti i sadašnjosti*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Matica crnogorska, Podgorica, 2011, 17.

⁴⁰ Navedeno prema: Nikčević, Vojislav, *Crnogorski jezik, geneza, tipologija, razvoj, strukturne osobine, funkcije*, tom II, Matica crnogorska, Cetinje, 1997, 483.

⁴¹ Perović, Milenko, n. d., 14.

srpski jezik 1927. god. od strane Dušana Bogosavljevića⁴². Takođe dokaz za neodrživost *integralnog* jedinstva je i pojava *Gramatike bosanskoga jezika za srednje škole* iz 1890. godine autora Frane Vuletića⁴³, u Hrvata pak stalno prisutan proces *preveden' že na prosto-serbskij jezyk*⁴⁴. Treća odrednica Dogovora se odnosi na pisanje slova h na kraju riječi u određenim padežnim oblicima, ta osobenost je prepoznatljiva u crnogorskoj književnosti i zamjenjuje akcentovano padežno određivanje riječi. Na kraju da bi se u potpunosti ispoštovao Adelungov princip⁴⁵ iz ortografije se izbacuju samoglasnici ispred r i l koji su imali za funkciju prepoznavanje slogotvornog, tj. kada se ovi suglasnici ponašaju kao samoglasnici. Adelungov princip nije nadasve ispoštovan, jer crnogorski jezik, koji je denacionalizovano uzet kao osnova za jezičko jedinstvo⁴⁶, je svoju karakterističnost u sistematizmu izgubio, gubeći mjesto u pravopisu za svoja dva meka parnjaka (š i ž) koji odgovaraju tvrdim š-š i ž-ž. Ovdje se gubi osnovanost za ortoepiju, naime govor crnogorskih prostora je potlačen sistematizmu ideološkog jezika. *Folklorna čistoća* jezika sada vrši presiju na govornike od kojih uzima jezik, preoblikuje ga i nameće pravilo nepostojanja mekih parnjaka za š i ž. Pređašnja standardizacija je meke parnjake za š i ž izbacila iz

⁴² Petar II Petrović Njegoš, *Gorski Venac*, prevod: Dušan Bogosavljević, SB Cvijanović, Beograd, 1927.

⁴³ Perović, Milenko, n. d., 13.

⁴⁴ Vidi: Tafra, Branka, „Značenje narodnog preporoda za hrvatski jezik“ u *Croatica et Slavica Iadertina*, II, 2006, 43-55.

⁴⁵ Stevanović, Mihailo, *Savremeni srpskohrvatski jezik I*, Naučna knjiga, Beograd, 1991, 39.

⁴⁶ Nikčević, Vojislav, *Crnogorski jezik, geneza, tipologija, razvoj, strukturne osobine, funkcije*, tom II, Matica crnogorska, Cetinje, 1997, 481. (Iz druge tačke slijedi još i to da su se sudionici bečkog *Književnog dogovora* u osnovi opredijelili za crnogorski jezik...)

standarda zbog ograničenosti na jezičko područje Crne Gore, *quantitatis principium* je primjenjen u standardu. *Nomen est omen*, je princip ne samo osobene karakterizacije crnogorskog jezika, već i princip njegove definisanosti kao takvog. Nijedan drugi jezik nema ove jezičke osobenosti, struktura pisma je kraća i samim tim siromašnija; dokaz da su ova dva glasa (sad i slova) karakterizacija govora Crnogoraca se nalazi još i u Vukovom Rječniku⁴⁷ iz 1818. godine.

Zaključak

Prateći misao V. Nikčevića, može se zaključiti da se crnogorskim jezikom najviše govorilo⁴⁸, da je crnogorski jezik bio najbliži starom govoru, i da je u svojim osobenostima sačuvao mnogo dijalektološkog materijala za izučavanje. Bečki *Književni dogovor* je nelegitiman dokument i za većinu govornika Balkana je dug period ostao *mrtvo slovo na papiru*⁴⁹, ali svoju ideološku funkciju zadobija u punoj snazi 80-tih godina XIX vijeka. Otkriva se pitanje: Da li je ideološki jezik mogao doprinijeti afirmaciji crnogorskog jezika? Ideološki jezik za sobom uvijek ostavlja negativne posljedice, prateći ideološki sistemizam. Konstantan nemar za svoj jezik, izbjegavanje da se nominuje nacionalnim imenom, težnja ka jedinstvu po cijenu poništenja identiteta itd. su evidentirani u istoriji diskontinuiteta razvoja našeg jezika.

Položaj crnogorskog jezika u stvaranju novog ideološkog jezika je nezavidan jer je predstavljen u totalitet istosti srpskog jezika.

⁴⁷ Vuk Stef. Karadžić, *Srpski rječnik*, (Dela Vuka K.) Prir. Pavle Ivić, Prosveta, Beograd, 1963 (reprint izdanja iz 1818), str. XXIX.

⁴⁸ Nikčević, Vojislav, *Crnogorski jezik, geneza, tipologija, razvoj, strukturne osobine, funkcije*, tom II, Matica crnogorska, Cetinje, 1997.

⁴⁹ Tafra, Branka, „Značenje narodnog preporoda za hrvatski jezik“ u *Croatica et Slavica Iadertina*, II, 2006, 43-55.

Istorijske prilike nijesu doprinijele stabilizaciji položaja crnogorskog jezika na mapi jezika južnoslavistike, sjetimo se olovna slova štamparije se u doba vladavine knjaza Danila tope u puščana zrna zarad odbrane svoje zemlje i naroda.

Razvoj crnogorskog jezika se nastavio u dva pravca, jedan pravac je privezan uz normu pravilnosti koju propisa ideološki jezik, drugi pravac je onaj prirodni (narodni), neodvojiv od narodnosti crnogorske koja otvorena za različitost cvjeta. Rijetkost je modalitet kojim se karakterizuje prirodni razvoj jezika u Crnoj Gori, rijetkost riječi kao nosilaca dva fonema koji su karakteristični za jezik Crne Gore su dokaz samo djelovanja ideološkog jezika, a ne naučna neodrživost istih. Značenjski nivo govora ima unutarnju logiku, čijim poštovanjem se ne dobijaju uvijek oblici riječi koji po spoljašnjoj sistemskoj logici izgledaju održivi. Spoljašnja logika je sistemska logika i ona sprovođi pravilnost *in toto*, dok govor ne trpi sprovođenje pravilnosti u potpunosti. Razvoj crnogorskog jezika nije linearan, nije kontinuiran, a književni dogovori su ti koji na našim prostorima istorijski razvoj pojedinih jezika južne slavistike dovode u diskontinuitet. Ideološki jezik svoje postojanje dokazuje tek svojim nepostojanjem; unutar te paradoksalnosti ideološki jezik jeste i biće diskurs moći. Zaključimo gdje god imamo pravilo koje se nastoji sprovođiti preko granica opsega te pravilnosti, to pravilo gubi na značaju. Nadalje veliki broj pravilnosti, unaprijed osuđuje jezik na izuzetke; jer tamo gdje je pravila tu je i izuzetka. Svijest o crnogorskom jeziku je postavljena iz ruševina, na ruševine i sada više nego ikad ima slobodu prirodnog razvoja u govornom činu sa svim sociološkim, kulturološkim, psihološkim, političkim, filozofskim uticajima. Crnogorski jezik nije diferenciran u odnosu na druge jezike iz jezičke porodice, on je distinkciji ali sa distinkcijom ne zadobija svoj položaj već značaj, a položaj zadobija svojom karakterizacijom. Konačna karakterizacija i standardizacija legitimno je

postavljena tek 2009. godine. Možemo reći da naš jezik ima dugu i bogatu tradiciju, ali formalni legitimitet zadobija jako kasno, uslovno legitimno kratku ali bogatu istoriju. Dugogodišnji nemar za nacionalno određenje jezika, danas se otjelotvorio u najakcentovaniji zahtjev za rekonstrukciju crnogorskog identiteta.

Bibliografija:

- Althusser, Louis, *For Marx*, Verso, London, 2005.
- Babukić, Vjekoslav, *Osnova slovnice slavjanske narečja ilirskoga*, Institut za hrvatski jezik, Zagreb, 2013.
- Belić, Aleksandar, *Vuk i Daničić*, Prosveta, Beograd, 1947.
- Čirgić, Adnan, *Crnogorski jezik u prošlosti i sadašnjosti*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Matica crnogorska, Podgorica, 2011.
- Fuko, Mišel, *Arheologija znanja*, Plato i IK ZS Sremski Karlovci, Novi Sad, 1998.
- Fuko, Mišel, *Poredak diskursa*, Karpos, Beograd, 2007.
- Heidegger, Martin, „Letter on Humanism“ u: D. F. Krell (prir.), *Basic Writings*, Routledge, London, 1978.
- Jonke, Ljudevit, *Hrvatski književni jezik u XIX i XX stoljeću*, Matica hrvatska, Zagreb, 1971.
- Jurišić, Gabrijel, „Pavao Vitezović kao latinist“ u *Senjski zbornik*, Vol. 22, No. 1, prosinac 1995.
- Levinas, Emanuel, *Totalitet i beskonačnost*, Jasen, Beograd, 2006.
- Milosavljević, Petar, *Uvod u srbistiku*, Beograd, Trebnik, 2003.
- Nikčević, Vojislav, *Crnogorski jezik, geneza, tipologija, razvoj, strukturne osobine, funkcije*, tom II, Matica crnogorska, Cetinje, 1997, 481.
- Petar II Petrović Njegoš, *Gorski Venac*, prevod: Dušan Bogosavljević, SB Cvijanović, Beograd, 1927.

-
- Šidak, Jaroslav, „Južnoslavenska ideja u ilirskom pokretu“, u *Jugoslovenski istorijski časopis* 3. Beograd, 1963.
 - Silić, Josip, *Crnogorski jezik: naučno-metodološke osnove standardizacije crnogorskoga jezika*, Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore, Podgorica, 2010.
 - Simić, Radoje; Ostojić, Branislav, *Osnovi fonologije srpskohrvatskoga književnog jezika*, NIO Univerzitetska riječ, Nikšić, 1989.
 - Stanojević, Dragiša, *O ljepoti i budućnosti srpskoga jezika*, Glas Crnogorca, br. 14, Cetinje, 1898.
 - Stevanović, Mihailo, *Savremeni srpskohrvatski jezik I*, Naučna knjiga, Beograd, 1991.
 - Subotić, Ljiljana et al., *Fonetika i fonologija: ortoepska i ortografska norma standardnog srpskog jezika*, Filozofski fakultet Novi Sad, Novi Sad, 2012.
 - Tafra, Branka, „Značenje narodnog preporoda za hrvatski jezik“ u *Croatica et Slavica Iadertina*, II, 2006.
 - Vranicki, Predrag, *Filozofija historije III*, Golden marketing, Zagreb, 2003.
 - Vuk Stef. Karadžić, *Srpski rječnik*, (Dela Vuka K.) Prir. Pavle Ivić, Prosveta, Beograd, 1963 (reprint izdanja iz 1818)
 - Vukomanović, Slavko, *Jezik, društvo, nacija*, Jugoslovenska revija, Beograd, 1987.
 - Zenjkovski, Vasilij V., *Istorija ruske filozofije*, CID, Beograd, 2002.